

فصل دوم

رشد

مفهوم رشد یا تعریف رشد

رشد یعنی تغییرات پی‌درپی و منظم که از زمان انعقاد نطفه تا مرگ اتفاق می‌افتد. رشد دارای الگو و نظم خاصی است و دارای آثار بلندمدتی در زندگی فرد می‌باشد.

ابعاد رشد

جسمانی (بارزترین بعد رشد)، عاطفی، شناختی و اجتماعی.

تعریف رشد

آمادگی زیستی که خود مبتنی بر نقشه‌ی ژنتیک است، رشد دارای برنامه‌ی رشد طبیعی و منظم است که شرایط محیطی بر آن اثر می‌گذارد. (تغییرات محیط است)

تعریف یادگیری

فرآیندی است که بر اثر تمرین به‌دست می‌آید و تغییراتی نسبتاً دائمی در توانایی بالقوه (در احساس، تفکر و رفتار) فرد ایجاد می‌کند. نکته: پاسخ سه مورد زیر «رشد و یادگیری» است.

۲- زیربنای تغییرات رشدی

۱- دست‌یابی به معنای کامل رشد

۳- رشد محصول مشترک دو فرآیند

برنامه‌ی رشد زیست‌شناختی طبیعی (که مربوط به رشد است) تعیین می‌کند کودک در یک سالگی اولین لغات با معنی را می‌گوید یا در یک سالگی راه می‌رود یا در ۱۳ ماهگی اولین کلمات را بیان می‌کند در ۱۳ تا ۱۸ ماهگی خزانه‌ی لغات او به آهستگی رشد می‌کند در ۱۸ ماهگی خزانه‌ی لغات او به‌طور ناگهانی رشد می‌کند. در ۲۱ ماهگی اولین جمله‌ی دو کلمه‌ای و در ۲۴ ماهگی اولین جملات چند کلمه‌ای را می‌گوید یعنی با جملات کوتاه صحبت می‌کند، تمامی این مثال‌ها مربوط به رشد زیست‌شناختی طبیعی انسان است.

روانشناسی رشد

شاخه‌ای از علم روان‌شناسی است که به توصیف و تبیین تغییرات در طول زندگی فرد می‌پردازد و از رشته‌های مختلف زیست‌شناختی، جامعه‌شناسی، تعلیم و تربیت و پزشکی کمک می‌گیرد. روان‌شناسی رشد به تمام مراحل زندگی انسان مربوط می‌شود ولی بیش‌ترین تأکید آن به مطالعه‌ی دوره‌ی کودکی و نوجوانی است. روان‌شناسان رشد به دنبال مطالعه‌ی ... هستند.

نکته: تغییرات روان‌شناختی انسان نظیر تفکر، حل مسئله ... (کلیدهای رویکردشناختی) تحت تأثیر تغییرات زیست‌شناختی مغز است (این نظر مربوط به رویکردگرایان زیست‌شناس است) ما انسان‌ها در جنبه‌های بسیاری از رشد شبیه هم هستیم یعنی وراثت خصوصیات مشترکی را در برنامه‌ی زیست‌شناختی و طبیعی ما قرار داده است.

نکته: مرحله‌ی اول یادگیری رشد است یعنی: رشد قبل از یادگیری صورت می‌گیرد یعنی ابتدا کودک باید به حدی از آمادگی زیستی برسد تا بتواند توپ بسکتبال را به‌دست گیرد و بعد تمرین و آموزش در بسکتبال ببیند.

در این‌که رشد مهم‌تر است یا یادگیری بین دانشمندان اتفاق نظر به وجود ندارد اما چنین نیست که بسیاری از توانایی‌ها و عادات ما به سادگی و به‌عنوان بخشی از برنامه‌ی طبیعی به‌وجود آیند بلکه باید از طریق مشاهده و یا رفتار متقابل با هم‌سالان، والدین، معلمان و دیگر افراد به‌دست آوریم (نظر به طرفداران یادگیری یا رویکرد رفتاری)

نمونه تست

۱- کدام‌یک از گزینه‌های زیر یادگیری به حساب می‌آید؟

(۴) بستن بند کفش

(۳) خواب‌آلودگی

(۲) خستگی بر اثر کار زیاد

(۱) افزایش قد

۲- کدام‌یک از تغییرات زیر یادگیری به حساب می‌آید؟

(۴) خستگی در اثر کار زیاد

(۳) سازگاری چشم در تاریکی

(۲) قد کشیدن کودک

(۱) مهارت در پرتاب

- ۳- یادگیری عبارت است از تغییرات نسبتاً پایدار که بر اثر تجربه در ..... به وجود آید.
- ۱) رفتارهای آشکار (۲) توانایی‌های بالفعل (۳) رفتارهای نهایی (۴) توانایی‌های بالقول
- ۴- کدام گزینه یادگیری محسوب نمی‌شود؟
- ۱) توانایی حفظ شعر (۲) خستگی در اثر کار زیاد (۳) حل مسائل ریاضی (۴) مهارت در رانندگی
- ۵- کدام یک از رفتارهای زیر یادگیری است؟
- ۱) بازی والیبال (۲) عادت به تاریکی (۳) لرزش در اثر سرما (۴) مکیدن پستانک
- ۶- کدام یک از رفتارهای زیر یادگیری است؟
- ۱) عقب کشیدن پا در اثر شوک الکتریکی (۲) احساس درد به هنگام تصادف (۳) ترشح بزاق در مقابل نام غذا (۴) ترشح بزاق به هنگام غذا خوردن
- نکته: احساس، عادت و غریزه، یادگیری محسوب نمی‌شود.

ویژگی‌ها و مشخصات اصلی رشد

۱- رشد یک فرآیند مرحله‌ای مداوم و پیوسته است:

حوادث کودکی نقش مهمی در آینده فرد دارد. متخصصان رشد عقیده دارند ۱۲ سال اول زندگی نقش مهمی در آینده فرد دارند، اگرچه در انسان همیشه در حال تغییر است و حتی در بزرگسالی می‌تواند مهارت‌های جدید کسب کند و علائق و آرزوهای متفاوتی داشته باشد اما تنها یک چیز در او ثابت است و آن اصل تغییر است. رشد دارای مراحل مختلف و مداوم است.

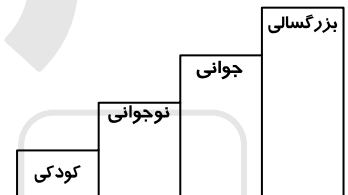
سؤال: ویژگی اول رشد با کدام رویکرد نزدیکی بیش تر دارد؟

جواب: روانکاوی

این تصویر مربوط به نظریه‌ی رشد در گذشته می‌باشد که معتقد بودند رشد پیوسته، غیرقابل تفکیک و غیرمرحله‌ای است.

این تصویر مربوط به نظریه‌ی رشد در حال حاضر می‌باشد که معتقدند رشد پیوسته قابل تفکیک و مرحله‌ای است (یعنی رشد مرحله‌ای مورد قبول است).

دوره‌ی زندگی	دامنه‌ی سنی
۱- قبل از تولد	انعقاد نطفه
۲- طفولیت	دو سال اول زندگی
۳- قبل از دبستان (کودکی اول)	۲ تا ۶ سالگی (برخی کودکان ۱ تا ۳ ساله را که تازه راه می‌افتند، نوپا می‌نامند)
۴- کودکی دوم	۶ تا ۱۲ سالگی (تا شروع بلوغ)
۵- نوجوانی: شروع بلوغ	۱۲ تا ۲۰ سالگی (برخی پایان نوجوانی را در زمانی می‌دانند که فرد شروع به کار کند و مستقل از والدین می‌شود.)
۶- جوانی (بزرگسالی اول)	۲۰ تا ۴۰ سالگی
۷- میان‌سالی (بزرگسالی دوم)	۴۰ تا ۶۵ سالگی
۸- پیری	۶۵ سال به بالا

تذکر: دامنه‌های سنی فوق تقریبی است و ممکن است برای همه‌ی افراد صادق نباشد. مثلاً ممکن است کودکان ده ساله‌ای پیدا شوند که زودتر به بلوغ برسند و دوره‌ی نوجوانی را زودتر آغاز کنند. برخی نوجوانان نیز هستند که کار و زندگی مستقل را زودتر شروع می‌کنند و زودتر به مرحله‌ی جوانی یا بزرگسالی اولیه وارد می‌شود.

نمونه تست

۱- کودکان ده‌ساله‌ای که بالغ شده‌اند در چه «دوره‌ی زندگی» قرار دارند؟

- ۱) کودکی (۲) نوجوانی (۳) جوانی (۴) کودکی اول

- ۲- فردی که در سن ۱۸ سالگی شرع به کار می‌کند و از والدین خود مستقل می‌شود در چه «دوره‌ی زندگی» قرار دارد؟
- (۱) کودکی دوم (۲) نوجوانی (۳) جوانی (۴) کودکی اول
- نتیجه: دامنه‌های سنی تقریبی است و به سن توجه نمی‌کنیم بلکه به ویژگی‌ها و کار افراد توجه می‌کنیم.
- ۳- از دید روان‌شناسان رشد بزرگ‌سالی اول در کدام دوره‌ای زندگی اتفاق می‌افتد؟
- (۱) جوانی (۲) نوجوانی (۳) میان‌سالی (۴) کودکی دوم

۲- رشد فرآیندی کل‌گراست و جنبه‌های مختلف دارد:

برخی متخصصان، رشد جسمانی که شامل تغییرات بدنی و توالی مهارت‌های حرکتی است را مورد مطالعه قرار می‌دهند. برخی متخصصان، رشد شناختی شامل ادراک، زبان، یادگیری و تفکر را مورد مطالعه قرار می‌دهند و برخی متخصصان، رشد روانی-اجتماعی شامل هیجانات، شخصیت و روابط بین فردی را مطالعه می‌کنند.

اما امروزه متخصصان به این نتیجه رسیده‌اند که ابعاد و جنبه‌های مختلف رشد روی هم تأثیر می‌گذارد و تغییرات یک جنبه به تغییرات جنبه‌های دیگر بستگی دارد یعنی رشد فرآیندی کل‌گراست.

نوجوانی که نزد دوستانش محبوبیت دارد. این محبوبیت می‌تواند ناشی از رشد جسمانی (قد بلند، هیکل‌دار و دارای قدرت و مهارت بدنی)، رشد شناختی (هوش و خلاقیت مثلاً درسش خوب است) و رشد اجتماعی (صمیمیت همکاری مثلاً به خوبی با دیگران ارتباط برقرار می‌کند) باشد.

۳- در رشد انعطاف‌پذیری وجود دارد:

انعطاف‌پذیری یعنی ظرفیت داشتن انسان برای تغییر در مقابل تجربیات مثبت یا منفی زندگی. دوره‌ی رشد می‌تواند به‌طور ناگهانی تغییر یابد مثلاً کودک پرخاشگری که مورد نفرت دوستانش بوده بعد از یادگیری و تمرین مهارت‌های اجتماعی، پایگاه اجتماعی آن‌ها بهبود می‌یابد و مورد پذیرش همسالان خود قرار می‌گیرند. انعطاف‌پذیری می‌تواند به انسان کمک کند تا نقایص و اختلافات رشدی را رفع کند.

نکته: در بین ویژگی‌ها و مشخصات اصلی رشد، مداوم و پیوسته بودن رشد و انعطاف‌پذیری رشد همدیگر را نقض می‌کنند زیرا مداوم بودن رشد می‌گوید رشد مداوم و پیوسته است و حوادث گذشته در حوادث آینده تأثیر دارد، اما انعطاف‌پذیری می‌گوید فرد می‌تواند به‌طور ناگهانی تغییر کند.

نمونه تست

- ۱- کدام‌یک از ویژگی‌ها و مشخصات اصلی رشد همدیگر را نقض می‌کنند؟
- (۱) کل‌گرا بودن رشد با انعطاف‌پذیری رشد
(۲) کل‌گرا بودن رشد با مداوم بودن رشد
(۳) مداوم بودن رشد با انعطاف‌پذیری رشد
(۴) رشد تحت زمینه‌ی فرهنگی است با مداوم بودن رشد

۴- رشد تحت تأثیر زمینه‌ها و شرایط تاریخی- فرهنگی قرار دارد:

نمی‌توان تصویر واحدی از رشد برای همه فرهنگ‌ها، طبقات اجتماعی و یا گروه‌های نژادی مختلف قائل بود. هر جامعه الگوهای ویژه‌ای از باورها، ارزش‌ها، عادات و رسوم و مهارت‌ها دارد که به نسل بعدی منتقل می‌کند. این الگوهای اجتماعی و فرهنگی، تأثیر زیادی در به‌وجود آمدن صفات و شایستگی‌ها در فرد دارد.

نمونه تست

- ۱- «این مسئله که زاپنی‌ها پرکار هستند» تحت تأثیر چه مسئله‌ای قرار دارد؟
- (۱) زمینه‌های اجتماعی (۲) الگوهای تاریخی و فرهنگی (۳) الگوهای اجتماعی و فرهنگی (۴) شرایط اجتماعی و فرهنگی
- پاسخ:

رشد به واسطه‌ی ۱- تغییرات اجتماعی (مثل جنگ، تکنولوژی که جزئی از حوادث تاریخی هستند) و ۲- جنبش‌های اجتماعی (مثل انقلاب‌ها) تأثیر می‌پذیرند. (مثال ناپلئون) هر نسل به شیوه‌ی خودش رشد می‌کند و هر نسل دنیا را برای نسل بعدی تغییر می‌دهد. ویژگی‌ها و خصوصیات رشدی با هم تفاوت دارند و باعث تفاوت آثار فرهنگی و اجتماعی می‌شوند. مطالعات بین فرهنگی شباهت‌ها و تفاوت‌های فرهنگی را در جوامع گوناگون نشان می‌دهد.

نظریه‌ها و دیدگاه‌های رشد

چرا متخصصان رشد معمولاً به یکی از جنبه‌های رشد بیش‌تر توجه می‌کنند؟ زیرا آن‌ها نمی‌توانند تمام پیچیدگی‌های رشد انسان را با هم توصیف و تبیین کنند. مثلاً برخی متخصصان به مطالعه‌ی شناختی می‌پردازند (تفکر، هوش، حافظه و ...) برخی به جنبه‌ی عاطفی و شخصیتی انسان توجه می‌کنند که معمولاً متخصصان روانی - اجتماعی هستند. اما باید بدانیم هیچ کدام به تنهایی قادر به ارائه‌ی نظریه‌ای کامل درباره‌ی رشد نیست و باید در رشد به جنبه‌های گوناگون توجه کرد. نظریه: مجموعه‌ای از پیش‌فرض‌ها و مفاهیم که به توصیف و تبیین مشاهدات کمک می‌کند. سؤال: چرا نظریه‌های رشد با هم متفاوت است؟ جواب:

- (۱) به دلیل اختلاف نظر در تعریف انسان
- (۲) نگاهی که به مفهوم رشد و یادگیری دارند.
- (۳) طبقه‌بندی مراحل رشد با هم تفاوت دارند.

نظریه‌ی شناختی ژان پیاژه

ژان پیاژه سوئیسی بیش از هر روان‌شناس دیگری درباره‌ی تفکر کودکان مطالعه کرده است.

- ۱- او درباره‌ی تفکر کودکان مطالعه کرده است.
  - ۲- به پاسخ‌های غلط کودکان توجه می‌کند.
  - ۳- او گفت کودکان در یک دوره‌ی سنی معین به سؤال‌ها، جواب‌های غلط معین می‌دهند.
  - ۴- پس به سادگی نمی‌توان گفت که کودکان کوچک‌تر از کودکان بزرگ‌تر یا به‌طور کلی کودکان در مقایسه با بزرگسالان، کم‌هوش‌ترند بلکه فرآیندهای تفکر (ساختارهای، الگوهای تفکر یا الگوهای عمل) در آن‌ها متفاوت است.
  - ۵- از دیدگاه پیاژه هوش یک فرآیند اساسی است که به انسان کمک می‌کند تا خود را با محیط سازگار کند.
  - ۶- سازگاری یعنی فرد خود را با تقاضاها و شرایط محیط کنونی‌اش هماهنگ سازد.
  - ۷- از دیدگاه پیاژه، این سازگاری شناختی دو جانبه است یعنی کودک در عین آن‌که قادر به تغییر شناختی خود در برابر محیط است هم‌چنین می‌تواند الگوهای ثابت شناختی خود را در شرایط مختلف محیطی به کار ببرد.
  - ۸- کودکان همانگونه که رشد می‌کنند ساختارهای شناختی ساده خود را به پیچیده تبدیل می‌کنند. ساختار شناختی یک کودک سه ساله: «هر چیزی که حرکت می‌کند زنده است. مثل خورشید»؛
- بعد از مدتی به به این ساختار شناختی می‌رسند که: «هر چیز متحرکی زنده نیست بلکه هر چیزی که توسط خودش حرکت کند زنده است.» به این نتیجه پس از مدتی می‌رسند که «هر موجود زنده‌ای لزوماً متحرک نیست و موجود زنده باید از ویژگی‌های دیگری مثل نفس کشیدن، تولیدمثل و ... برخوردار باشد؛ یعنی به ساختارهای شناختی یک بزرگسال می‌رسد، پس کودک از یک مرحله‌ای شناختی به مرحله‌ای شناختی دیگر قدم می‌گذارد و ساختارهای شناختی در سنین مختلف پیدا می‌کنند یعنی کودکان در سنین مختلف ممکن است از اشیای مشابه و یکسان تفسیرهای متفاوتی داشته باشند و به سؤالات یکسان در سنین مختلف پاسخ‌های گوناگون بدهند. (مثل مداد) فرد براساس تجربیات زندگی به ساختارهای شناختی جدید دست پیدا می‌کند.

کلید واژه‌ها

تفکر کودکان، هوش، سازگاری، فرآیندهای شناختی، رویکرد پیاژه در روان‌شناسی، شناختی است یعنی نظر او در هر زمینه‌ای به این رویکرد برمی‌گردد به همین خاطر نام نظریه‌ی او نظریه‌ی شناختی ژان پیاژه می‌باشد.

نمونه‌های تست

- ۱- از دیدگاه پیاژه کدام عبارت صحیح است؟
  - (۱) کودکان از بزرگسالان، کم‌هوش‌ترند.
  - (۲) کودکان کوچک‌تر از کودکان بزرگ‌تر کم‌هوش‌ترند.
  - (۳) فرآیندهای تفکر در کودکان و بزرگسالان شبیه هم هستند.
  - (۴) کودکان و بزرگسالان در میزان هوش تفاوت قابل ملاحظه‌ای ندارند.
- ۲- از نظر پیاژه وقتی فردی قادر باشد که خود را با تقاضاها و شرایط محیط کنونی‌اش هماهنگ کند، نشانگر چیست؟
  - (۱) سازگاری فرد
  - (۲) رشد هوشی فرد
  - (۳) رشد شناختی فرد
  - (۴) رشد اجتماعی فرد
- ۳- نظر پیاژه، در مقایسه‌ی کودکان با بزرگسالان این است که .....
  - (۱) کودکان کم‌هوش‌تر از بزرگسالانند.
  - (۲) ساختارهای شناختی در طول رشد یکسان است.
  - (۳) همه بزرگسالان به مرحله‌ی انتزاعی می‌رسند.
  - (۴) فرآیند تفکر آن‌ها متفاوت است.

مقدمه

اریکسون در فرانکفورت آلمان در یک خانواده‌ی دانمارکی به دنیا آمد. او در دوران زندگی خود تحت تأثیر رویکرد روان‌کاوی قرار گرفت و بعدها به نظام جامع‌تری معتقد گشت و آن را دنبال کرد و بر این اساس، رشد افراد را در جریان زندگی روانی (عاطفی) مورد بررسی قرار داد. اریکسون معتقد بود که شخصیت افراد طی مراحل مختلف رشد، کامل می‌شود. از نظر او افراد در زندگی از هشت مرحله عبور می‌کنند و در هر مرحله از رشد بحران‌ها و تعارض‌های روانی - اجتماعی را تجربه می‌کنند که در صورت حل موفق‌آمیز آن تعارض و بحران‌ها می‌توانند با آمادگی وارد مرحله‌ی بعدی شوند و در غیر این صورت دچار آسیب شد و سلامت روانی آنان به خطر می‌افتد. به نظر اریکسون در واقع بحران‌ها نوع رویارویی با محیط است که باعث می‌شود فرد مطابق با تقاضاهای جدید، هر مرحله از زندگی خود را کنترل کنند. هر مرحله‌ی رشد بحران خاص خود را دارد که مقداری تغییر در رفتار و شخصیت فرد را موجب شده و فرد می‌تواند به صورت مثبت یا منفی به آن بحران پاسخ دهد البته فقط زمانی شخصیت فرد می‌تواند به رشد طبیعی خود ادامه دهد و نیرو و توان مواجه شدن با بحران‌ها همراه مرحله‌ی بعدی را به دست آورد که بحران مراحل قبلی زندگی را حل کرده باشد. پس زمانی که بحران یک مرحله حل شده باشد احتمال کمی وجود دارد که خود قادر به سازگاری با مرحله‌ی بعدی شود اگرچه این امر ناممکن هم نیست.

نظریه‌ی روانی - اجتماعی اریکسون

پس:

- ۱- اریکسون معتقد بود که شخصیت افراد طی مراحل رشد کامل می‌شود.
- ۲- کودک در هر مرحله از رشد خود، بحران‌ها و تعارض‌هایی را به طور موفقیت‌آمیز حل کند تا برای مرحله‌ی بعدی آماده باشد.
- ۳- حل بحران‌ها باعث می‌شود تا با مسائل بزرگ‌تری که جنبه‌ی روان‌شناختی دارند، روبه‌رو شود و سلامت روانی خود را تأمین کند در غیر این صورت سلامت روانی او به خطر می‌افتد.
- ۴- اریکسون معتقد به رویکرد روان‌کاوی بوده است.

کلیدهای اریکسون

شخصیت - بحران - تعارض - کنترل و حل بحران

جدول پیاژه

سن تقریبی	مرحله‌ی شناختی	ساختارهای شناختی یا روش‌های تجربه
۱- تولد تا ۲ سالگی	حسی - حرکتی	نوزادان از توانایی‌های حسی - حرکتی خود برای کشف محیط و فهم آن استفاده می‌کنند، در هنگام تولد دارای بازتاب‌های ارثی هستند و در پایان این مرحله قادرند رفتارهای پیچیده‌ی حسی - حرکتی خود را هماهنگی کنند.
۲- ۲ تا ۷ سالگی	پیش عملیاتی	کودکان از نمادها (تصور و زبان) استفاده می‌کنند تا محیط پیرامون خود را درک کنند یا بفهمند. آن‌ها به اشخاص، اشیاء و امور براساس ظاهر آن‌ها پاسخ می‌دهند و تفکر آن‌ها خودمحور بین است، یعنی این‌گونه تصور می‌کنند که دیگران نیاز دنیا را مانند آن‌ها می‌بینند.
۳- ۷ تا ۱۱ سالگی	عملیات عینی	کودکان عملیات شناختی را کسب می‌کنند و آن را در رفتارهای خود نشان می‌دهند. آن‌ها به این توانایی شناختی نایل می‌شوند که اشیاء علی‌رغم تغییرات ظاهری که ممکن است پیدا کنند، همان اشیاء هستند. تفکر منطقی در کودکان پایه‌ریزی می‌شود.
۴- ۱۱ سالگی به بعد	عملیات ذهنی (صوری)	عملیات شناختی در این دوره (نوجوان) دوباره سازمان‌دهی می‌شود به طوری که به نوجوانان امکان می‌دهد که بر روی عملیات شناختی خود فکر کنند (درباره‌ی تفکر خود تفکر کنند). در این مرحله، تفکر انتزاعی می‌شود. (فراشناختی)

سن تقریبی	مرحله یا بحران روانی - اجتماعی	حوادث مهم و تأثیرات اجتماعی
تولد تا ۱ سالگی	اعتماد در مقابل بی‌اعتمادی	نوزادان یاد می‌گیرند که برای ارضای نیازهای اساسی خود باید به مراقب‌های خود اعتماد کنند. بنابراین، اگر مراقبین کودک از این کار سرباز بزنند و یا کوتاهی کنند دنیا در نظر کودک خطرناک می‌شود و آدم‌ها نیز در نظر او غیرقابل اعتماد می‌شوند. در این دوره، مادر به‌عنوان یک عامل اجتماعی نقش مهمی دارد.
۱۲ تا ۲۰ سالگی	هویت در مقابل بی‌هویتی	این دوره، دوره گذر از کودکی به بلوغ است و برای نوجوانان این سؤال مهم مطرح می‌شود که «من کیستم؟» آن‌ها به دنبال هویت شغلی و اجتماعی خود هستند. از این رو، در ایفای نقش به‌عنوان یک بزرگسال در گنجی و ابهام به سر می‌برند. (در این دوره هم‌سالان از عوامل اجتماعی مهم هستند.)
۶۵ سالگی به بالا (سنین پیری)	یک پارچگی و وحدت در مقابل ناامیدی و سرخوردگی	پیران در این مرحله به گذشته‌ی خود نگاه می‌کنند؛ زندگی گذشته یا به‌عنوان زندگی با معنی، مولد و شاد نگریسته می‌شود و یا به‌عنوان زندگی سرشار از ناامیدی، قول‌ها و اهداف انجام نیافته، تجربه‌ی زندگی شخصی و اجتماعی محصول و نتیجه‌ی این آخرین بحران و نیز آخرین مرحله‌ی زندگی را تعیین می‌کند.

سؤال

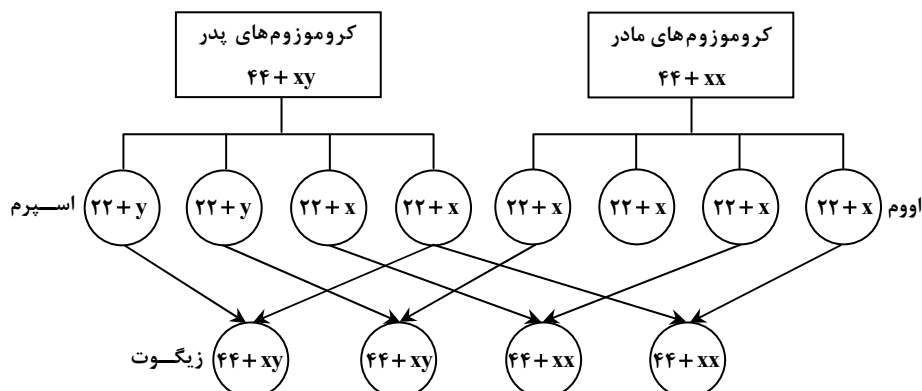
- مرحله‌ی سوم کلبه‌گ با کدام مرحله‌ی پیاژه و کدام مرحله‌ی اریکسون مطابقت دارد؟
- مرحله‌ی شناختی عملیات صوری (پیاژه) با کدام مرحله‌ی رشد روانی - اجتماعی (اریکسون) مطابقت دارد؟
(۱) ابتکار در برابر احساس گناه (۲) صمیمیت در برابر تنهایی (۳) هویت در برابر بی‌هویتی (۴) مهارت در برابر حقارت
- براساس نظر پیاژه «کاربرد نمادها و تفکر خودمحوری» در کدام مرحله از مراحل شناختی صورت می‌گیرد؟
(۱) عملیات ذهنی (۲) پیش‌عملیاتی (۳) حسی - حرکتی (۴) ۷ تا ۱۱ سالگی
- مرحله‌ی قراردادی در نظریه‌ی استدلال اخلاقی کلبه‌گ به‌طور تقریبی با کدام مرحله‌ی رشد شناختی پیاژه مطابقت دارد؟
(۱) حسی - حرکتی (۲) قبل از عملیات (۳) عملیات عینی (۴) عملیات صوری

ویژگی‌ها و خصوصیات رشد دوره‌ی قبل از تولد و کودکی

دوره‌ی قبل از تولد

رشد انسان از زمان انعقاد نطفه شروع می‌شود زمانی که یک اسپرم با یک تخمک مادر، سلول تخم را تشکیل می‌دهند هر سلول تخم ۴۶ تا کروموزوم (۲۳ جفت) که ۲۳ کروموزوم از اسپرم پدر و ۲۳ کروموزوم از تخمک مادر آن را تشکیل می‌دهد.

جفت بیست و سوم عامل تعیین جنسیت است. به عبارت دیگر جفت بیست و سوم کروموزوم در پدر و مادر با یکدیگر تفاوت دارد. به عبارت دیگر تا ۲۲ جفت یکسان‌اند اما در جفت ۲۳ فرق دارند یعنی در پدر این جفت شامل یک X بزرگ و یک Y کوچک است (XY) در حالی که در مادر جفت ۲۳ از ۲ X بزرگ تشکیل شده است پس مادر فقط می‌تواند کروموزوم X را به فرزندش بدهد (یعنی همیشه زن‌ها دخترها هستند و ازدهی زن پسرزا غلط است) در حالی که پدر می‌تواند کروموزوم X یا Y را به فرزندش بدهد پس عامل تعیین جنسیت فقط پدر است، بنابراین ۴ ترکیب احتمالی وجود دارد اما نهایتاً دو نوع دختر و پسر داریم:

این تصویر نشان می‌دهد که هر پدر و مادری می‌توانند چهار ترکیب احتمالی از کروموزوم‌های جنسی را به وجود آورند.

مرحله اول (زیگوت):

دو هفته اول / یک سلول به چندین سلول تبدیل می‌شود و تبدیل به یک توده سلول می‌شود این توده سلولی به دیواری رحم مادر متصل است و ارتباط بین جنین و مادر برای تغذیه برقرار می‌شود.

مرحله دوم (رویانی):

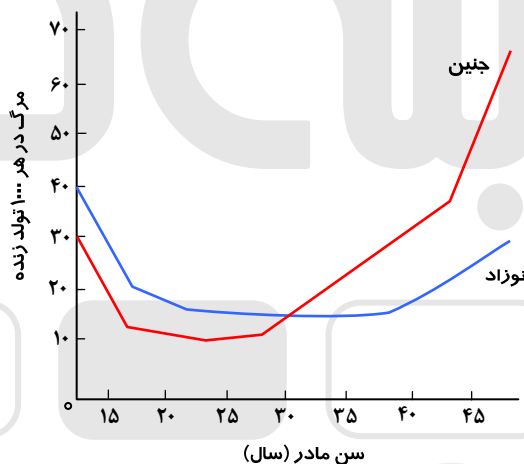
هفته‌ی ۳ تا ۸ / بیش‌تر اندام و اجزای بدن مشخص می‌شوند و رشد سریع‌تر است.

مرحله‌ی جنینی

هفته‌ی ۸ تا تولد / در این مرحله سیستم عصبی مرکزی ماهیچه‌ها و استخوان‌ها رشد سریعی دارند و اندام تولید ظاهر می‌شود. بین هفته‌ی ۲۴ تا ۲۷ (۶ تا ۷ ماهگی) جنین به حدی از رشد رسیده که می‌تواند خارج از رحم زنده بماند ولی ماندن بیش‌تر در رحم مادر موجب رشد طبیعی در ادراک، حرکات و عضلات می‌شود.

سؤال: آیا عوامل محیطی روی رشد قبل و بعد از تولد تأثیرگذار است؟

جواب: بله، عوامل محیطی می‌تواند رشد قبل از تولد را و فرآیند تولد را دشوار و پیچیده کند عواملی مثل سن مادر (مثلاً از ۱۸ سال تا بعد از ۳۵ سالگی) حالت هیجانی (ناراحتی، اضطراب، افسردگی) و کیفیت تغذیه‌ی مادر روی جنین اثرگذار است. برای مثال اگر مادر در دوران بارداری خصوصاً ۳ ماه آخر دچار سوء تغذیه شود ممکن است نوزاد مرده به دنیا بیاید. یا نارسایی رشدی داشته باشد، همچنین ممکن است دچار کمی تحرک، کج خلقی و تحریک پذیر شود. عوامل دیگری مثل مصرف داروها (تالید و مید، تنباکو، مواد مخدر، الکل) بیماری‌ها سرخچه، سیفلیس) مواد شیمیایی (جیوه، سرب) و پرتوگرافی پرتونگاری‌ها می‌تواند رشد جنین را دچار وقفه کند و موجب آسیب رساندن به آن شود. منحنی سن مادر و مرگ جنین و نوزاد تقریباً به شکل U می‌باشد.

نکته: کم‌ترین میزان مرگ و میر نوزاد و جنین تقریباً بین ۲۰ تا ۳۵ سال می‌باشد.

رشد جسمانی

طفولیت (دو سال اول زندگی)

- ۱- ۷۰٪ وقت خواب
- ۲- ارتباط از طریق گریه
- ۳- رشد جسمانی چشمگیر (وزن ۴ برابر قد دو برابر می‌شود)
- ۴- رشد طبیعی و تدریجی مغز که باعث مهارت‌های حرکتی (مثل چنگ زدن) می‌شود.

کودکی اول (۲ تا ۶ سال)

- ۱- عموماً لاغر به نظر می‌رسند. زیرا قسمت پایینی بدن آن‌ها (تنه‌ها و پاها) نسبت به قسمت بالا (سر و صورت) رشد بیش‌تری دارد.
- ۲- افزایش مداوم قد و وزن و رشد مغزی نسبت به بخش‌های دیگر سرعت بیش‌تری دارد. (در ۵ سالگی وزن مغز ۹۰٪ بزرگ‌سالی است.)
- ۳- قوی‌تر شده و رشد مغز باعث هماهنگی بیش‌تر بین اعضای بدن آن‌ها و خود آن‌ها با محیط می‌شود.
- ۴- بهبود مهارت‌های حرکتی درشت مثل بالا رفتن و پریدن ولی در حرکات ظریف مشکل دارند. مثل بند کفش بستن.

کودکی دوم (۷ تا ۱۱ سال)

فراگیری مهارت‌ها:

- ۱- فراگیری مهارت‌ها بدون آموزش بزرگسالان به دلیل رشد بدنی کافی در این دوره کندی آهنگ رشد جسمانی و تفاوت‌های جنسی در رشد و توانایی‌های جسمی ناچیز می‌شود.
- ۲- رشد کند جسمانی باعث می‌شود کودکان دبستانی مهارت‌های حرکتی را به‌خوبی انجام دهند مثل استفاده از چکش، اره کردن، دوچرخه‌سواری، شنا و ...

رشد شناختی

طفولیت (دو سال اول زندگی)

- ۱- حس بویایی و شنوایی فعال اما بینایی ضعیف
- ۲- ظرفیت حافظه محدود است ولی به سرعت رشد می‌کند.
- ۳- ثبت اطلاعات با سهولت ولی بازیابی اطلاعات دشوار است.
- ۴- در یک سالگی یک تا دو کلمه در دو سالگی جملات کوتاه.
- ۵- در آینه خود را نگاه می‌کند.

کودکی اول (۲ تا ۶ سال)

- ۱- خودمرکزی (کودک دنیا و محیط پیرامون خود را منحصرأز درجه‌ی ذهن خود می‌بیند و تصور می‌کند دیگران دنیا را مانند او می‌بینند).
- ۲- شمارش اعداد و فهم اصول اساسی در اعداد اما نه جمع و تفریق.
- ۳- رشد حل مسئله و حافظه البته با راهنمایی والدین.
- ۴- در ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات مهارت ندارد.
- ۵- رشد فوق‌العاده زبان که باعث رشد استدلال می‌شود.
- ۶- هرچه محیط اطراف کودک از نظر مکالمه غنی باشد، رشد زبان او بهتر است.

کودکی دوم (۷ تا ۱۱ سال)

- ۱- تغییرات عمده در رشد شناختی و تفکر کودک سازمان‌دهی بیش‌تر می‌شود و با منطق‌تر می‌شود.
- ۲- توانایی برنامه‌ریزی پیدا می‌کنند و از منابع شناختی خود برای حل مسئله و یادآوری استفاده می‌کنند.
- ۳- به نقاط ضعف و قدرت خود پی می‌برند.
- ۴- توجه انتخابی و تمرکز خوبی پیدا می‌کنند، برخلاف دوره‌ی قبل که حواس آنان به سادگی پرت می‌شود.
- ۵- افزایش توانایی‌های حافظه‌ی کودکان و استفاده از راهبردهای ذخیره‌سازی اطلاعات و نیز استفاده از راهبردهای بازیابی اطلاعات
- ۶- افزایش سرعت و ظرفیت پردازش اطلاعات که باعث می‌شود کودکان سریع‌تر فکر کنند و از ظرفیت بیش‌تری برای فکر کردن برخوردار شوند.
- ۷- منطقی شدن تفکر کودکان و رشد فوق‌العاده‌ی خزانه‌ی لغات و دستور زبان.
- ۸- کودکان تا قبل از ۱۰ سالگی بهترین یادگیرندگان برای زبان دوم هستند، پس دو زبانی یک دشواری نیست. سنین ۵-۴ سالگی شروع خوبی برای آموزش زبان دوم است، البته میزان موفقیت در آن بستگی به فرد کودک، پدر و مادر و معلم و برنامه دارد، اما به‌طور کلی دو زبانی اولیه، توانایی شناختی کودکان را افزایش می‌دهد.

نکته و سؤال

- ۱- سریع‌ترین تغییرات رشدی مربوط به چه دوره‌ای است؟ طفولیت
- ۲- آهنگ تند رشد جسمانی مربوط به چه دوره‌ای است؟ طفولیت
- ۳- در چه دوره‌ای ظرفیت حافظه محدود است؟ طفولیت
- ۴- شمارش و فهم اصول اساسی در اعداد در چه سنی شروع می‌شود؟ کودکی اول
- ۵- آهنگ کند رشد جسمانی مربوط به چه دوره‌ای است؟ کودکی دوم
- ۶- در چه دوره‌ای فرد ظاهری مثبت و سازنده دارد؟ کودکی دوم

رشد هیجانی و اجتماعی

طفولیت (دو سال اول زندگی)

- ۱- هیجانات ساده مثل گریه و خنده ولی این هیجانات کم کم پیچیده می شود.
- ۲- احساس امنیت از نیازهای عاطفی و اجتماعی اولیه است که خصوصاً توسط مادر است.
- ۳- حمایت از او باعث می شود کودک نسبت به توانایی های خود شک کند و اعتماد به نفس به دست نیآورد.

کودکی اول (۲ تا ۶ سال)

- ۱- شکل گیری مفهوم خود به شکل مثبت و رفتار نسبتاً مستقل در کودکان پیدا می شود.
- ۲- نشان دادن عواطف و هیجان های خود نسبت به والدین و دوستان بدون زیاده روی و خودمحموری.
- ۳- رشد اعتماد به نفس و مهارت های اجتماعی
- ۴- مطرح شدن تفاوت های جنسی و نقش جنسی که در شکل گیری رفتار جنسی هم استانداردهای اجتماعی و فرهنگی و هم عوامل فیزیولوژیکی و زیست شناختی دخالت دارند.

کودکی دوم (۷ تا ۱۱ سال)

- ۱- محیط اجتماعی کودک قبل از دبستان محدود است ولی در دوره دبستان گسترده تر می شود و کودک با محیط های جدید آشنا می شود.
- ۲- ایجاد روابط دوستی و در عین حال رقابت با هم سالان.
- ۳- ایجاد روابط اجتماعی با بزرگ سالان مثل معلمان و یادگیری ارزشهای اخلاقی از آنان که گاه منجر به ایجاد تعارض های اخلاقی میان خانواده و محیط اجتماعی می شود.
- ۵- درک سایر افراد و گروه ها و دریافتن این که دیگران را نباید تنها براساس رفتار ظاهرشان مورد قضاوت قرار داد که انگیزه ها و نیازهای درونی افراد مهم تر از رفتارهای ظاهری آنهاست.
- ۶- آگاهی به توانایی و ناتوانایی خود و اهمیت یافتن گروه هم سالان که ابتدا دسته جمعی است ولی بعدها محدودتر می شود.
- ۷- گاهی اوقات گذشته نشینی می کنند.

ویژگی ها و خصوصیات رشد در دوره نوجوانی:

سن نوجوانی: ۱۲ تا ۲۰ سال، تحولات این دوره، فیزیولوژیک، شناختی، هیجانی، اجتماعی جهت مثبت تغییرات رشدی بر جهات منفی آن (دشواریها و مشکلات) غلبه دارد و فرد را به کمال نزدیک می کند.

مسائل نگران کنندهی دوران نوجوانی به چه چیز بستگی دارد؟ به تغییرات و تحولات رشد بستگی ندارد بلکه به درک نادرست والدین، جامعه یا حتی خود نوجوان بستگی دارد.

رشد جسمانی: مهم ترین تغییرات جسمانی، بلوغ است. در این دوره رشد جسمانی سریع و ریش جنسی به دوره ی کودکی پایان می دهد و نوجوان را به اندازه، شکل و توانایی بالقوه ی جنسی نزدیک می کند. در این دوره فعالیت هورمونی تشدید می شود (نه شروع) یعنی از قبل این هورمون ها شروع به فعالیت کرده بودند در این دوره تشدید می شود. این هورمون ها در پسران تستوسترون و در دختران استروژن و پروژسترون است. تشدید فعالیت های هورمونی به منزله ی اعلام شروع دوره بلوغ است.

سؤال

- سن بلوغ به چه عواملی بستگی دارد؟

۱- جنس	۲) وراثت	۳) عامل جغرافیایی - فرهنگی
۴- ساختمان بدن	۵) وضعیت تغذیه و سلامت	۶) روابط عاطفی و اجتماعی

- کدام مورد به منزله ی اعلام شروع دوره ی بلوغ است؟

۱) تغییر جسمانی	۲) سنین بین ۸ تا ۱۴	۳) رشد ناگهانی	۴) تشدید فعالیت هورمونی

جنس: دختران یک تا دو سال زودتر از پسران بالغ می شوند. آنها (دختران و پسران) در سنین یکسان تحولات و تغییرات بدنی متفاوت را تجربه می کنند.

وراثت: به خصوص در مورد عادت ماهانه دختران مصداق دارد. غالباً دختران بین ۱۱ تا ۱۴ سالگی به این مرحله می‌رسند ولی می‌تواند بین ۹ تا ۱۸ سالگی تغییر یابد. (یعنی کم‌ترین سن ۹ و بیش‌ترین ۱۸ سال می‌باشد)

خواهران دوقلوی دو تخمکی (شبیبه هم نیستند) عادت ماهانه را به‌طور متوسط با ۱۳ ماه فاصله از یکدیگر شروع می‌کنند، اما دوقلوهای یک تخمکی (به‌طور متوسط تنها حدود ۳ ماه با هم فاصله دارند) (شبیبه هم هستند).

عامل جغرافیایی - فرهنگی: سن بلوغ از کشوری به کشور دیگر و از یک گروه نژادی به گروه نژادی دیگر متفاوت است. مثلاً کشورهای که آب و هوای گرم‌تری دارند، بلوغ زودتری برای نوجوانان آن ایجاد می‌شود، در آمریکا کسانی که زودتر به بلوغ می‌رسند به‌ترتیب عبارتند از:

(۱) آفریقای - آمریکایی‌ها (۲) آمریکایی - اروپایی‌ها (۳) آسیایی - آمریکایی‌ها

نمونه تست

با توجه به عامل «جغرافیایی - فرهنگی» می‌توان گفت که در آمریکا شروع سن بلوغ برای .....
 (۱) آمریکایی‌ها دیرتر از آسیایی‌ها اتفاق می‌افتد. (۲) آفریقای - آمریکایی‌ها زودتر از آمریکایی‌ها اتفاق می‌افتد.
 (۳) آسیایی - آمریکایی‌ها زودتر از اروپایی‌ها اتفاق می‌افتد. (۴) آمریکایی‌ها دیرتر از آفریقای‌ها و آسیایی‌ها اتفاق می‌افتد.

ساختمان بدن: افراد کوتاه، چاق و غیرفعال زودتر به بلوغ می‌رسند، افراد بلند، لاغر، فعال و ورزشکار دیرتر به بلوغ می‌رسند. شروع عادت ماهانه به تراکم مقدار معینی از چربی بدن بستگی دارد. (وزن دختر باید به حدود ۴۵ کیلو برسد). دختران ورزشکار که چربی بدن کمتری دارند دیرتر و نامنظم‌تر از متوسط دختران عادات ماهانه را شروع می‌کنند.

وضعیت تغذیه و سلامت: امروزه نسبت به گذشته وضعیت تغذیه بهتر است، پس بلوغ برای این نسل زودتر شروع می‌شود (این مسئله باعث شده هر نسل تجربه بلوغ را یک تا دو سال زودتر شروع کنند)

وضعیت تغذیه در کشورهای توسعه‌یافته بهتر از کشورهای در حال توسعه می‌باشد، بنابراین سن بلوغ در کشورهای توسعه‌یافته پایین‌تر است، از طرفی وضعیت تغذیه در کشورهای در حال توسعه نسبت به کشورهای توسعه‌نیافته بهتر است پس سن بلوغ در این کشورها (در حال توسعه) پایین‌تر از کشورهای توسعه‌نیافته است.

روابط عاطفی و اجتماعی: بین بلوغ زودرس دختران و تعارض‌های خانوادگی او همبستگی وجود دارد یعنی هرچه روابط عاطفی سردتر، فشارهای روانی خانوادگی بیشتر باشد و فاصله‌ی عاطفی بین نوجوانان و والدین بیشتر باشد، بلوغ زودتر و در سن پایین‌تری است. اما همین عوامل موجبات دیررسی بلوغ خصوصاً برای پسران می‌شود.

رشد ناگهانی

منظور رشد جسمانی ناگهانی است که از ویژگی‌های دوره‌ی بلوغ است، یعنی تناسب بدنی به سرعت تغییر می‌کند و اندازه‌ی بدن به سرعت بزرگ می‌شود.

ویژگی‌های رشد ناگهانی: (۱) ناهماهنگی (۲) غیرقابل پیش‌بینی (۳) در همه اجزای بدن اتفاق می‌افتد.
 ترتیب رشد عبارت است از: (۱) انگشت‌ها (۲) کف پاها (۳) ساق پا (۴) بازوها (۵) بالاتنه (۶) سر

(نکته: آخرین قسمت بدن که رشد می‌کند بالاتنه است و آخرین قسمت بدن که به رشد نهایی خود می‌رسد سر می‌باشد)

نشانی موقتاً دارای پاهای بزرگ و کمر باریک و بالاتنه کوتاه و سر کوچک می‌شود گفتیم آخرین قسمت بدن که به رشد نهایی خود می‌رسد به اندازه‌ی بزرگسالی‌اش می‌رسد سر می‌باشد.

نوجوان به‌خاطر ترتیب رشدی موقتاً دارای پاهای بزرگ و کمر باریک و بالاتنه کوتاه و سر کوچک می‌شود گفتیم آخرین قسمت بدن که به رشد نهایی خود می‌رسد و به اندازه‌ی بزرگسالی‌اش می‌رسد سر می‌باشد (سال‌ها بعد از این که اندازه‌ی نهایی کفش او مشخص شده) به دلیل این که اجزای صورت زودتر از سر رشد می‌کنند نوجوان به‌طور موقت یعنی بزرگ و لب‌ها و گوش‌های بزرگ پیدا می‌کند (بزرگ به‌نظر می‌رسند) و نوجوانان با این مسئله دردمس دارند اما این مسئله موقتی است و با رشد نهایی سر تناسب بین سر و اجزای صورت برقرار می‌شود.

ترتیب بعدی در مورد استخوان‌ها، قد و وزن نوجوان می‌باشد:

(۱) هم‌زمان با کشیده شدن و دراز شدن استخوان‌ها وزن نوجوان به سرعت افزایش می‌یابد.

(۲) افزایش قد شروع می‌شود.

(۳) یک سال بعد از افزایش وزن قد، ماهیچه‌ها رشد می‌کنند.

- دختران در ۱۳ سالگی و پسران در ۱۴ سالگی بیش‌ترین افزایش وزن را دارند البته این تغییرات از یک نوجوان به نوجوانی دیگر متفاوت است.

- تغییرات بدنی سریع نوجوان را نیازمند چه مواردی می‌سازد؟ کالری اضافی، ویتامین‌ها و مواد معدنی و جذب کالری از همه مهم‌تر است، مواد معدنی مورد نیاز کلسیم، آهن ورودی (برای رشد استخوان‌ها و ماهیچه‌ها ۵۰ درصد بیش از دو سال قبل از آن است)، نیاز روزانه یک نوجوان ۱۵ میلی‌گرم آهن است و در بسیاری از نوجوانان مصرف آهن به این مقدار نیست پس نوجوانان نیاز به آهن دارند به خصوص دختران در دوره‌ی عادت ماهانه که در اثر کمبود آهن بی‌اشتها و بی‌حال به نظر می‌رسند.

رشد اندام‌های داخلی

۱- در دوره‌ی نوجوانی اندازه و ظرفیت شش افزایش می‌یابد (سه برابر می‌شود) پس امکان تنفس عمیق‌تر و آهسته‌تر را برای نوجوان فراهم می‌کند.

۲- قلب دو برابر می‌شود پس ضربان قلب کاهش می‌یابد (در ده سالگی ۹۲ ضربه در دقیقه در ۱۸ سالگی ۸۲ ضربه در دقیقه)

۳- حجم کلی خون افزایش می‌یابد.

رشد اندام‌های داخلی همان تغییرات مهم فیزیولوژیک می‌باشد که به نوجوان امکان می‌دهد کیلومترها بدود و ساعت‌ها فعالیت جسمانی داشته باشد بدون نیاز به استراحت. گفتیم رشد وزن قد به رشد ماهیچه‌ها و اندام‌های بدن (که قابل مشاهده نیستند) مقدم است، پس باید تمرین‌های ورزشی و فعالیت‌های جسمانی با این وضعیت هماهنگی باشند مثلاً برخی ورزش‌های سنگین مثل وزنه برداری یا ژیمناستیک حرفه‌ای در دوره‌ی بلوغ مناسب نیست، زیرا رشد ماهیچه‌ای کامل نشده پس باعث کوتاهی قد یا زیان جسمی و خستگی می‌شود.

رسش جنسی

قبل از بلوغ تفاوت بین دختر و پسر از لحاظ جسمانی زیاد نیست ولی بلوغ و رسش جنسی باعث تغییرات عمده جسمی در دختران و پسران می‌شود.

رسش جنسی هم به (۱) صفات اولیه جنسی و هم به (۲) صفات ثانویه جنسی مربوط است.

صفات اولیه جنسی

۱- اندام‌های جنسی را دربر می‌گیرند که مستقیماً در تولیدمثل و باروری دخالت دارد در مردان بیضه‌ها و در زنان تخمدان‌ها، اندام‌های جنسی هستند.

۲- هورمون‌های جنسی نیز مربوط به صفات اولیه جنسی است.

احتمال باروری در مراحل اولیه بلوغ از سال‌های بعد کم‌تر است زیرا:

۱- در دختران: تخمک‌گذاری نامنظم است (هر ماه پر یوید نمی‌شوند)

۲- در پسران: غلظت اسپرم به مقدار لازم نرسیده تا اودم (سلول‌های جنسی ماده) را بارور کند.

صفات ثانویه جنسی

۱- تغییراتی بدنی هستند که مستقیماً به تولیدمثل مربوط نمی‌شوند.

۲- علائم مشخصی برای رشد جنسی هستند.

۳- شکل بدن دختر و پسر عوض می‌شود و این مربوط به صفات ثانویه جنسی است مثلاً پسران بلندتر می‌شوند شانه‌های پهن‌تری پیدا می‌کند، صدایشان بم‌تر می‌شود، پیدایش موی صورت که البته ممکن است به غلط موی صورت نشانه‌ی مردانگی باشد و به عوامل ارثی و ژنتیک بستگی دارد در دختران صفات ثانویه جنسی مثل پهن‌تر شدن لگن خاصره (به خاطر آمادگی طبیعی برای تولیدمثل و حمل بچه) رشد مو در بدن، تغییر (کمر در دختران) - تیره شدن رنگ موها چه در دختران و چه در پسران در دوران بلوغ از صفات ثانویه جنسی است.

نکته ۱: چگونگی عکس‌العمل نوجوان در مقابل تغییرات مهم بدنی و جنسی دوره‌ی نوجوانی به عوامل گوناگون بستگی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱- این‌که نوجوان چه درک و فهمی از این تغییرات دارد.

۲- زمان رسش جنسی در مقایسه با گروه همسالان چه سنی باشد.

۳- چه ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در رابطه با رسش جنسی دوره‌ی نوجوانی وجود داشته باشد.

نکته ۲: اگر تغییرات مهم جنسی نوجوان با رشد شناختی و اخلاقی همراه نباشد:

(الف) او را فقط به جنبه‌ی جسمی تغییرات متوجه می‌سازد.

(ب) از تغییرات مهم شناختی، عاطفی و اجتماعی باز می‌ماند.

بلوغ زودرس و دیررس

- نکته ۱: زودرسی و دیررسی بلوغ فشار روانی برای نوجوانی ایجاد می‌کند و او را با هیجان خاصی روبه‌رو می‌سازد.
- نکته ۲: بهترین بلوغ برای نوجوان همزمان با هم‌سالان خود می‌باشد.
- نکته ۳: در دختران بلوغ زودرس دشوارتر است چون انتظارات و توقعات اجتماعی بیش‌تری بر او تحمیل می‌شود، مثلاً دختری را که بالغ شده به زور وادار به ازدواج می‌کنند.
- نکته ۴: در پسران بلوغ دیررس دشوارتر است چون یکی از معیارهای مهم در پذیرش گروه همسالان و روابط دوستانه با دیگران قدرت جسمانی و رشد جنسی است. مثلاً ظاهراً پسر به بلوغ جنسی رسیده باشد حتی اگر از لحاظ شناختی رشد نکرده باشد.
- نکته ۵: اقدامات لازم در رابطه با بلوغ زودرس و دیررس
- الف) حمایت اجتماعی بیش‌تر، نوجوانانی که بلوغ زودرس و یا دیررس داشته‌اند جهت پذیرش اجتماعی مناسب در نزد همسالان.
- ب) تلاش خود نوجوان برای:
- ۱) حفظ اعتماد به نفس
  - ۲) بداند این تفاوت موقتی است و به زودی با همسالان خود به لحاظ رشدی مشابهت پیدا می‌کند.

رشد شناختی:

- توانایی شناختی مثل تفکر، یادگیری و یادآوری در سال‌های دبستان به‌وجود می‌آید و در دوره‌ی نوجوانی رشد می‌کند یعنی نوجوان در این دوره هم از لحاظ کیفی و هم از لحاظ کمی دچار تحولات شناختی می‌شود.
- تحولات شناختی کمی در این دوره عبارتند از:
- ۱- ماهرانه‌تر شدن توجه انتخابی (مثلاً وقتی چند تکلیف را با هم انجام می‌دهد باز می‌تواند توجه انتخابی به همه داشته باشد نسبت به دوره‌ی دبستان).
  - ۲- مهارت‌های حافظه و دانش پایه‌ی نوجوان گسترده‌تر می‌شود.
  - ۳- تسلط بر زبان و خزانه‌ی لغات او بیش‌تر می‌شود پس در گفتار و نوشتار و مباحثات توانایی‌های ویژه‌ای کسب می‌کند.
  - ۴- توانایی شناختی جدیدی در نوجوان به‌وجود می‌آید طوری که قدرت تفکر بالاتری از دبستانی‌ها پیدا می‌کند.
  - ۵- و مهم‌ترین این‌که توانایی‌های فراشناختی او (تفکر درباره‌ی تفکر) گسترش می‌یابد. منظور همان تفکر انتزاعی پیازه می‌باشد.

نمونه سؤال

- مهم‌ترین ویژگی تحول شناختی؟ تفکر انتزاعی
- ویژگی‌های تحولات شناختی کیفی این دوره عبارتند از:
- ۱- تفکر فرضیه‌سازی (خیال‌پردازی‌های دوره‌ی نوجوانی)
  - ۲- استدلال قیاسی
  - ۳- تفکر درباره‌ی خود
  - ۴- استدلال اخلاقی

تفکر فرضیه‌سازی

دوران کودکی: پذیرش قضایای منطبق با واقع مثلاً پذیرش این‌که اگر فیل‌ها از سگ بزرگ‌تر باشند و سگ‌ها بزرگ‌تر از موش‌ها باشند پس فیل‌ها از موش‌ها بزرگ‌ترند. پس کودک دبستانی قضیه‌ای که با واقعیت مطابق دارد، قبول می‌کند و به یک نتیجه‌گیری واقعی می‌رسد ولی اگر چیزی با واقعیت در تعارض باشد آن را رد می‌کند. بنابراین برای کودکان دبستانی بسیار دشوار است که برخلاف باورها و علایق شخصی خود صحبت کند.

دوران نوجوانی: پذیرش قضایای منطقی و تصور دنیای فرضی یعنی تفکر فرضیه‌سازی مثلاً پذیرش این‌که اگر موش‌ها از سگ‌ها بزرگ‌تر باشند و سگ‌ها از فیل‌ها بزرگ‌تر باشند پس موش‌ها از فیل‌ها بزرگ‌ترند بنابراین نوجوان این امکان که بتواند هر فرضیه‌ای (حتی مخالف واقعیت) را در نظر گرفته و آن را بیازماید، فراهم می‌گردد، حتی نوجوان می‌تواند از آن نتیجه‌گیری منطقی بگیرد. مثلاً یک دختر زشت می‌تواند در عالم خیال خود را در نقش یک هنرپیشه بسیار زیبا تصور کند. با این افکار زندگی کند، بخندد، گریه کند یعنی از خیالات خود نتیجه‌گیری منطقی بگیرد.

سؤال: به ترتیب پذیرش قضایای واقعی و پذیرش قضایای منطقی مربوط به دوره‌ی سنی است و با کدام ویژگی تحویل شناختی مرتبط است؟

جواب: دوران کودکی - نوجوانی - فرضیه‌سازی

تأثیر تفکر فرضیه‌سازی به نوجوانان:

- ۱- تعریف زندگی به گونه‌ای دیگر
- ۲- تجزیه و تحلیل شرایط کنونی
- ۳- پیدایش تفکر انتقادی نسبت به محیط پیرامون خود
- ۴- ساختن فرضیه‌های جدید

نمونه تست

- تجسم دریای جیوه و انسان پنج سر به کدام نوع تفکر مربوط می‌شود؟

- (۱) قهرمان‌سازی (۲) فرضیه‌سازی (۳) خیال‌پردازی (۴) واقعیت‌گرایی

استدلال قیاسی

کودکان دبستانی، استدلال استقرایی دارند یعنی از جز به کل می‌رسند یا به عبارتی نتیجه‌گیری کلی از جزئی درباره‌ی اشیا، افراد و حوادث طبیعی از دانش موجود خود که حاصل مشاهدات واقعیات عینی و تجربیات شخصی آن‌هاست (از جزئیات)، نتیجه‌گیری کلی می‌کنند مثلاً با شنیدن صدای خوش پرند حکم می‌کند که بلبل است، استدلال استقرایی مربوط به دوره‌ی سنی ۷ تا ۱۱ سال (سن دبستان) می‌باشد.

نوجوانان: استدلال قیاسی دارند یعنی از کل به جز می‌رسند یا به عبارتی نتیجه‌گیری جز از کل، نوجوان می‌تواند با یک قضیه یا تئوری کلی شروع کند و سپس استنباط منطقی از آن داشته باشد (یعنی از کل به جز) و سپس اعتبار این استنباط‌ها را آزمون کند.

سؤال: ترتیب استدلال استقرایی و قیاسی مربوط به چه دوره‌ی سنی است؟

جواب: استقرایی ۷ تا ۱۱ قیاس ۱۲ تا ۲۰

مثال: کودکان و نوجوانان چگونه درمی‌یابند که دلفین به چه گروه از حیوانات تعلق دارد؟

الف) کودک قبل از دبستان: دلفین‌ها ماهی هستند چون در آب زندگی می‌کنند، براساس تجارب فردی در نتیجه مقاومت در برابر هر نظریه‌ی دیگر.

ب) کودک دبستانی: دلفین‌ها پستاندارند. دلایل:

۱- ممکن است شنیده باشند.

۲- احتمالاً دیده‌اند که برای تنفس به هوای بیرون نیاز دارند. براساس تجارب فردی در نتیجه ممکن است کسانی که این نظر را نپذیرند، استعزاء نمایند.

ج) نوجوان: پذیرش فرضیه‌های رقیب تا زمان پیدا شدن دلایل کافی مثلاً دلفین‌ها می‌توانند. ماهی، پستاندار، خزنده و یا حتی نوع پرند باشند نوع استدلال قیاسی و به دنبال اصول کلی برای پستاندار بودن دلفین براساس جمع‌آوری مدارک و شواهد اصلی در نتیجه اطلاعات فرعی و نامربوط دیگر او را گمراه نمی‌کنند.

آزمون بالانس وزنه‌ها مربوط به ۷ ساله پیازه درباره‌ی استدلال قیاسی می‌باشد.

کودک ۴ ساله: به‌طور تصادفی وزنه‌ها را در جاهای مختلف میله قرار می‌دهد تا توازن بین دو طرف میله برقرار شود.

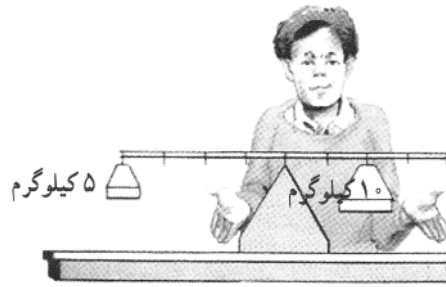
کودک ۷ ساله: تشخیص می‌دهد که توازن بین دو وزنه وقتی میسر است که وزنه‌ها هم‌وزن و در دو طرف میله باشند ولی هنوز به فاصله‌ی وزنه‌ها از مرکز توجه نمی‌شود.

سؤال: در آزمون بالانس وزنه‌های پیازه، به ترتیب کودک ۱۰ ساله و نوجوان ۱۳-۱۴ ساله چگونه به تعادل رسیدند؟

جواب: آزمون و خطا- استدلال قیاسی

کودک ۱۰ ساله: می‌داند مکان وزنه‌ها در میله اهمیت دارند ولی تلاش او برای هماهنگی و توازن بین وزنه‌ها و فاصله‌ی آن‌ها از مرکز حالت آزمون و خطا پیدا می‌کند و از روی استدلال قیاسی نیست.

نوجوان در سنین ۱۳-۱۴ سالگی به این فرضیه می‌رسد که اصلی کلی این است که رابطه‌ی معکوسی بین فاصله‌ی وزنه از مرکز و فشاری که به واسطه‌ی وزن وارد می‌کند وجود دارد استدلال نوجوان در این جا از روی استدلال قیاسی است. یعنی: $۲ \times ۴ = ۸ \times ۱$

نکته: گاهی استدلال قیاسی و تفکر ذهنی به آهستگی صورت می‌گیرد، پس در همه‌ی نوجوانان در سنین یکسان شاید این استدلال قیاسی به‌وجود نیاید.

سؤال: چرا یک نوجوان ۱۵ ساله از راه آزمون و خطا به تعادل در آزمون بالانس وزنه‌های پیاژه می‌رسد؟
جواب: زیرا در استدلال قیاسی سن امری نسب است و در همه افراد در یک زمان ایجاد نمی‌شود.

تفکر درباره‌ی خود

تفکر فرضیه‌سازی: (۱) استدلال قیاسی (۲) به نوجوانان امکان می‌دهد که درباره‌ی خود واریسی کند. (۱) احساس‌ها و انگیزه‌های متعارضی نسبت به والدین، مدرسه و دوستان نزدیک در ذهن خود بپروراند و درباره‌ی آن‌ها فکر کند. (۲) به‌طور عمیق به آتیه خود فکر کند. (۳) به کسب تجربیاتی که به خود آگاهی بیش‌تر نیاز دارد بپردازد. (۴) به درون‌نگری می‌پردازد که رشد و توسعه‌ی خودآگاهی او اهمیت دارد. (۵) این درون‌نگری و بزرگی خودمرکزی را برای او به‌وجود می‌آورد (خودمرکزی به خود را مهم و در مرکز امور می‌بیند). چرا یک نوجوان ساعت‌ها وقت خود را جلوی آینه می‌گذراند تا در نظر دیگران زیبا جلوه کند؟ به‌دلیل خودمرکزی

نکته: خودمرکزبین (خودمحوری) مربوط به پیش‌عملیاتی پیاژه می‌باشد ولی خودمرکزی مربوط به دوره‌ی نوجوانی ۱۲ تا ۲۰ سال است.

خودآگاهی + مزیت درون‌نگری: افزایش خودآگاهی (کاهش خودآگاهی گزینشی غلط است)

درون‌نگری

خودمرکزی - خطرات درون‌نگری: خودمرکزی

خطر شکست‌ناپذیری

خطر قهرمان‌سازی

نکته مثبت: رشد توسعه‌ی خودآگاهی نوجوان (مزیت درون‌نگری و خودمرکزی)

نکته منفی: احتمال خطر به‌صورت:

الف - شکست‌ناپذیری

ب - قهرمان‌سازی

نتیجه‌گیری

جدایی از واقعیات و ملموسات (فرضیه‌سازی) محیط پیرامون، اگرچه برای رشد شناختی نوجوان امری ضروری و لازم است در عین حال نباید از این توانایی به‌طور نابه‌جا استفاده کرد، بلکه باید با رشد شناختی همراه باشد.

توانایی شناختی جدید در دوره‌ی نوجوانی هم آثار مثبت دارد (خودآگاهی)، جنبه‌ی منفی هم دارد (مثل جدایی از واقعیات عینی که به‌طور نابه‌جا از آن استفاده می‌شود).

خطرات ویژگی درون‌نگری و خودمرکزی

ویژگی شکست‌ناپذیری: نوجوان هرگز خود را قربانی خطرپذیری‌ها (ریسک‌ها) نمی‌داند و این دیگران هستند که در مقابل خطر آسیب‌پذیرند یعنی به غلط خود را در حاشیه‌ی امن قرار می‌دهد. مثل تک چرخ زدن با موتور با سرعت رانندگی کردن در دوره‌ی نوجوانی. ویژگی قهرمان‌سازی: برخی نوجوانان خودشان را از دیگران متفاوت می‌بینند و زندگی قهرمانانه و دور از واقعیتی را برای خود تصور می‌کنند، مثلاً خود را در نقش قهرمانان ورزشی و یا هنرمندان معروف می‌بینند یا برای خود تماشاگران یا شنوندگان فرضی تصور می‌کنند و از تشویق خیالی آن‌ها به وجد می‌آیند.

استدلال اخلاقی

۱- تغییرات گسترده‌ی استدلال اخلاقی در دوره‌ی نوجوانی به‌صورت:

- ۱- رشد شناختی امکان تفکر عمیق و انتزاعی درباره‌ی مسائل مختلف به نوجوان
- ۲- رشد روانی-اجتماعی: فرار گرفتن نوجوان در معرض انواع گوناگون ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی
- ۳- رشد زیستی و فیزیولوژیک موجب:
  - الف) بیدار شدن تمایلات جنسی در نوجوانان
  - ب) رو به رو ساختن نوجوان با سؤالات اخلاقی مربوط به فعالیت جنسی، تغییرات بدنی
- ۲- به‌دلیل گسترده‌تر مطرح شدن مسائل اخلاقی در دوره‌ی نوجوانی نسبت به دوران کودکی، در نتیجه فرد به فراتر از علایق شخصی و محدود نگریسته و ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و جهانی را در نظر می‌گیرد.
- ۳- مراحل رشد اخلاقی از نظر لورنس کلبِرگ:
  - ۱- مرحله‌ی قبل از قراردادی: کودکان قبل از دبستان (تا ۷ سالگی): استدلال اخلاقی آنان بر مبنای منفعت شخصی و رفتار آن متأثر از تشویق، جایزه و اجتناب از تنبیه خواهد بود. مثلاً بچه ۳ ساله اسباب بازی خود را به کسی نمی‌دهد چون فقط منفعت شخصی خود را می‌بیند.
  - ۲- مرحله‌ی قراردادی: مربوط به سن ۷ تا ۱۵ سال است: استدلال اخلاقی آنان بر مبنای استانداردها و حقوق (منفعت) اجتماعی است، فرد استانداردها و حقوق اجتماعی را در ارزش‌های اخلاقی در نظر می‌گیرد، رفتار اخلاقی بر مبنای قوانین اجتماعی است. نمونه تست: در نظریه‌ی مداخل استدلال اخلاقی کلبِرگ ..... در سطح اخلاق قراردادی مطرح است؟
    - ۱) اطاعت از قوانین برای فرار از تنبیه
    - ۲) هم‌نوایی با دیگران برای دریافت پاداش
    - ۳) رفتار براساس اصول اخلاقی جهانی
    - ۴) هم‌نوایی با دیگران برای درمان ماندن از عدم تأیید دیگران
  - ۳- مرحله‌ی مافوق قراردادی: مربوط به ۱۶، ۱۷ سالگی به بعد است: بالاترین مرحله‌ی رشد استدلال اخلاقی است، اصول اخلاقی به خودی خود مهم می‌باشند هر چند که ممکن است با استانداردهای رایج فردی و اجتماعی مطابقت نداشته باشد، این مرحله از رشد اخلاقی زمانی در فرد رشد می‌کند که فرد به رشد شناختی نوجوانی رسیده باشد.

سؤال

- ۱- فردی که از چراغ قرمز عبور نمی‌کند به این خاطر که جریمه می‌شود در مرحله‌ی ..... کلبِرگ قرار دارد.
- ۲- فردی که علی‌رغم عدم کنترل حتی در نیمه‌های شب هم از چراغ قرمز عبور نمی‌کند در مرحله‌ی ..... کلبِرگ قرار دارد.

تست

از نظر کلبِرگ، نوجوان زمانی به مرحله‌ی مافوق قراردادی می‌رسد که:

- ۱) به رشد شناختی نوجوانی دسترسی پیدا کند.
- ۲) بتواند نظر و مقررات اجتماعی را بفهمد.
- ۳) کارها را براساس منفعت اجتماعی انجام دهد.
- ۴) در هر کاری نفع یا ضرر خود را در نظر بگیرد.

سؤال

- ۱- مریم معتقد است دزدی عمل ناپسندی است زیرا به تازگی شیء با ارزشی از او دزدیده شده است، مریم در کدام مرحله‌ی استدلال اخلاقی کلبِرگ قرار دارد؟
- ۲- مریم معتقد است دزدی عمل ناپسندی است، زیرا دزد در جامعه آبرویی ندارد. مریم در کدام مرحله استدلال اخلاقی کلبِرگ قرار دارد؟
- ۳- مریم معتقد است دزدی ذاتاً عمل ناپسندی است چه کسی متوجه آن بشود و چه نشود، مریم در کدام مرحله‌ی استدلال اخلاقی کلبِرگ قرار دارد؟

نکته:

- ۱- برخی از نوجوانان و بزرگسالان هنوز در مراحل اول و دوم استدلال اخلاقی، ممکن است مانده باشند. مثلاً پیرمردی که فقط به منفعت شخصی خود توجه دارد در مرحله‌ی ماقبل قراردادی کلبرگ قرارداد پس سن در این نظریه نسبی است.
- ۲- بین دختران و پسران در رابطه با رشد استدلال اخلاقی تفاوت وجود دارد، بنابراین نمی‌توان طبقه‌بندی او را به‌طور کامل در مورد تفاوت‌های جنسی به‌کار برد (انتقاد به نظریه‌ی کلبرگ)، مثلاً این‌که:
  - دختران به روابط انسانی و احساس همدردی و مراقبت از دیگران بیشتر از پسران اهمیت داشته باشد.
  - در نزد دختران ممکن است استانداردهای اجتماعی و حقوق دیگران بیش از پسران اهمیت داشته باشد در نتیجه نمی‌توان گفت دختران در مرحله‌ی پایین‌تر از پسران از لحاظ رشد اخلاقی هستند (مرحله‌ی قراردادی) بلکه باید گفت رشد عاطفی دختران بیش از پسران است.

نمونه تست

- بیان این‌که ممکن است استانداردهای اجتماعی و حقوق دیگران در نزد دختران بیش‌تر از پسران اهمیت داشته باشد حاکی از چه می‌تواند باشد؟
- ۱) رشد شناختی دختران پایین‌تر از رشد شناختی پسران است. ۲) رشد عاطفی دختران بیش‌تر از پسران است.
  - ۳) رشد شناختی دختران بالاتر از رشد شناختی پسران است. ۴) رشد اخلاقی پسران بیش‌تر از دختران است.

نکته: ویژگی‌های تحولات شناختی که شامل: ۱- فرضیه‌سازی ۲- استدلال قیاسی ۳- تفکر درباره‌ی خود ۴- استدلال اخلاقی می‌باشد. دوره‌ی نوجوانی به‌ترتیب و لازم و ملزوم یکدیگرند برای مثال استدلال قیاسی وقتی در نوجوان ایجاد می‌شود که قبلاً نوجوان به تفکر فرضیه‌سازی رسیده باشد یا تفکر درباره‌ی خود زمانی برای نوجوان صورت می‌گیرد که نوجوان قبلاً به تفکر فرضیه‌سازی و استدلال قیاسی رسیده باشد.

سؤال

تفکر فرضیه‌سازی + استدلال قیاسی = تفکر درباره‌ی خود

نمونه تست

- ۱- کدام رویداد فشار روانی بیش‌تری به همراه دارد؟
  - ۱) برای دخترها بلوغ زودرس، برای پسرها بلوغ دیررس
  - ۲) برای دخترها افزایش وزن
  - ۳) مسائل نگران‌کننده‌ی دوره‌ی نوجوانی از کجا نشأت می‌گیرد؟
- ۲) مسائل نگران‌کننده‌ی دوره‌ی نوجوانی از کجا نشأت می‌گیرد؟
  - ۱) دگرگونی در اعتقادات و باورهای جوانان
  - ۲) بیکاری نوجوانان و فقدان درآمد مالی
  - ۳) تغییرات ناگهانی از نظر اندام‌های بدنی
  - ۴) درک نادرست محیط اطراف از تغییرات شد
- ۳- در دوران بلوغ فعالیت هورمونی ..... در پسران تشدید می‌شود و تغییرات آن‌ها ۱-۲ سال ..... از دختران اتفاق می‌افتد.
  - ۱) تستوسترون - زودتر ۲) تستوسترون - دیرتر
  - ۳) استروژن - دیرتر ۴) پروژسترون - زودتر

تصمیم‌گیری در نوجوانان

سؤال: کدام‌یک از ویژگی‌های تحولات شناختی، فرصت تصمیم‌گیری و انتخاب شخصی را برای نوجوان فراهم می‌کند؟
 جواب: ۱) تفکر فرضیه‌سازی ۲) استدلال اخلاقی (اولی و آخری)

سؤال: فرضیه‌سازی + استدلال اخلاقی = تصمیم‌گیری

مطالعات نشان می‌دهد که تصمیم‌گیری‌های نوجوان می‌تواند:

- خوب و مناسب باشد به‌نجوی که قضاوت و تصمیم‌گیری نوجوانان را به‌خوبی بزرگسالان و حتی گاهی اوقات بهتر از آن‌ها نشان دهد.
- ضعیف و نامناسب مانند میزان بالا خطرپذیری در استفاده از مواد مخدر، سوء استفاده‌های اخلاقی، تصادفات رانندگی با ماشین یا موتور.
- نکات مطرح در ارتباط با تصمیم‌گیری‌های مناسب و نامناسب نوجوانان:
- نکته ۱: نوجوانی که در تصمیم‌گیری‌های خود ناپختگی و عدم کفایت بیش‌تری را نشان می‌دهند. آن‌هایی هستند که:

الف) در سنین پایین‌تری هستند.

ب) از تحصیلات و دانش کم‌تری برخوردارند.

ج) از مصاحبت بزرگسالان با تجربه برخوردار نمی‌باشند.

نکته ۲: احتمال خطا پذیری در نوجوانان بیش تر از بزرگسالان است چون:
الف) نوجوان بیش از بزرگسالان خود را در معرض خطر پذیری قرار می دهند (ریسک می کنند).
ب) توانایی شناختی و فرضیه سازی این امکان را به آن ها می دهد که خود را از واقعیت های عینی و معمول جدا ساخته و دنیایی فرضی و غیر واقعی برای خود تصور کنند.

سؤال: چرا نوجوانان بیش از بزرگسالان خطا می کنند؟

جواب: به خاطر ویژگی فرضیه سازی + شکست ناپذیری (ریسک)

نکته ۳: بزرگسالان و نوجوانان در تصمیم گیری های خود به راهنمایی و مشورت نیاز دارند چون:

الف) راهنمایی و مشورت با دیگران برای همه امری لازم و ضروری است.

ب) نوجوانان ضمن برخورداری از توانایی تصمیم گیری و شناخت خوب و بد و مسئولیت پذیری نیاز به مشورت و همراهی با بزرگسالان را دارند.

رشد روانی - اجتماعی

۱- این رشد فرد را در معرض انواع گوناگونی از ارزش های اخلاقی و اجتماعی قرار گیرد.

۲- این رشد به استقلال از والدین

۳- صمیمیت با دوستان

۴- تعهدات نسبت به جامعه: مثل رعایت قوانین جامعه

۵- و فهم جدیدی از خود (مهم ترین) مربوط است و بدین ترتیب پایگاه اجتماعی را در میان بزرگسالان برای نوجوانان فراهم می کند.

سؤال: چگونه پایگاه اجتماعی نوجوان در میان بزرگسالان فراهم می شود؟

جواب: فهم جدیدی از خود

مهم ترین ویژگی رشد روانی - اجتماعی در دوره ی نوجوانی دسترسی به تعریفی از خود («فهم جدیدی از خود») و دستیابی به هویت است که پاسخی به سؤال مهم «من کیستم» می باشد.

رشد جسمانی

۱- تغییرات جسمانی دوره ی نوجوانی سبب می شود بدن از حالت دوره ی کودکی خارج شده و تدریجاً به بدن بزرگسال تبدیل شود.

۲- و این رشد (زیستی و فیزیولوژیک) تمایلات جنسی را بیدار می کند.

۳- و نوجوانان را با سؤالات اخلاقی مربوط به فعالیت جنسی روبه رو می سازد.

سؤال: روبه رو شدن با سؤالات اخلاقی در چه دوره ی زندگی نقش مهمی دارد و مربوط به چه رشدی است؟

جواب: نوجوانی - رشد جسمانی

رشد شناختی

۱- نوجوان را قادر می سازد که به تفکر عینی و تجربی غلبه یابد.

۲- واجد تفکر فرضیه سازی و استدلال قیاسی شود.

۳- این رشد به نوجوان این اجازه را می دهد که به طور عمیق و انتزاعی درباره ی مسائل مختلف فکر کند.

فرضیه سازی + استدلال قیاسی = تفکر درباره ی خود، رشد شناختی

فرضیه سازی + استدلال قیاسی = تفکر درباره ی خود

استدلال قیاسی + تفکر درباره ی خود = استدلال اخلاقی

فرضیه سازی + استدلال قیاسی = رشد شناختی

فرضیه سازی + استدلال اخلاقی = تصمیم گیری

بنابراین

تعریف خود

۱- در ارتباط با تمام تحولات جسمانی، شناختی و اجتماعی دوره ی نوجوانی آن چه که از اهمیت به سزایی برخوردار است ← خود می باشد.

۲- نوجوان نیاز دارد که شخصیت یک پارچه ی خود را در رابطه با:

الف) تغییرات مختلفی که در او اتفاق افتاده است.

ب) تفاوت هایی که با دوران کودکی پیدا کرده است.

ج) دنیای بزرگسالان بنا سازد تا مجموعه ی هیجانانگیز، تفکرات و رفتار او را با دیگران سازگار سازد.

انواع خود

- ۱- خود حقیقی
- ۲- خود متعدد
- ۳- خود کاذب

خود حقیقی و خود متعدد:

در تلاش برای یافتن «خودحقیقی» نوجوان ممکن است «خودهای متعددی» را تجربه کند، زیرا در مجموعه‌ها و گروه‌های مختلف خودهای متعدد و متفاوت می‌تواند برای او وجود داشته باشد.

در نتیجه:

نوجوان درمی‌یابد که می‌بایست در شرایط گوناگون نقش‌های گوناگونی را ایفا کند، لذا ممکن است رفتارهای او در موقعیت‌های گوناگون حتی با هم متضاد باشد مثلاً گاهی محافظه‌کار و گاهی جسور باشد. گاهی همکاری و گاهی مخالفت کند.
سؤال: چرا یک نوجوان رفتارهای متفاوت و حتی متضاد از خود نشان می‌دهد؟
جواب: می‌خواهد از طریق خودمتعدد به خودحقیقی برسد.

خود کاذب:

تعریف خودکاذب این است که «فرد به‌گونه‌ای رفتار کند که با احساس یا افکار او همخوانی ندارد» مثلاً از او می‌پرسیم: آبگوشت دوست داری؟ او از ترس این‌که مبدا مسخره‌اش کنند (مثلاً همسالانش که برای او مهم‌ترین افراد محسوب می‌شوند) پاسخ منفی می‌دهد در حالی‌که این غذا را بسیار دارد.
سؤال: رویا در مورد موقعیت خانوادگی خود دروغ می‌گوید و آن را بهتر از آن‌چه هست نشان می‌دهد این ویژگی رویا با کدام خود مرتبط است و تعریف این خود چیست؟
جواب: خودکاذب

دلایل استفاده از خود کاذب:

- ۱) خودواقعی او مورد قبول دیگران نباشد.
- ۲) رضایت و خشنودی دیگران را به‌دست آورد.
- ۳) خودهای مختلف را مورد آزمایش و تجربه قرار دهد تا خودواقعی و مناسب را برای خود پیدا کند به نظر می‌رسد این راه حل از دو راه حل قبلی مناسب‌تر است و به نوجوان در جست‌وجوی هویت خود کمک می‌کند.

خصوصیات نوجوانان به هنگام تلاش برای کسب هویت و تعریف خود: «راه‌های کسب هویت»

الف- تمایز خود از دیگران از طریق رقابت‌های آموزشی (شاگرد اول کلاس بود)، مهارت شغلی مثل (تاجر موفق)، توانایی‌های ورزشی مثل (نفر اول تیم بسکتبال)، حالات عاطفی و هیجانی و شاعرانه مثل (سنگ صبور دیگران بودن) و رفتار اخلاقی و اجتماعی مثل (ارتباط خوب برقرار کردن)

ب- تفکر درباره‌ی ← انتخاب شغلی، تحصیلی، مسایل سیاسی و مذهبی و ارزش‌های اخلاقی از مسائل مهم دوره‌ی نوجوانی است.

ج- تکلیف مشخص نوجوان دستیابی به تعریف از خود که منحصر به فرد و مجزای از دیگران بوده و سازگاری شخصی و اجتماعی او را تأمین می‌کند.

سؤال: تکلیف مشخص نوجوان چیست و ویژگی را در او تأمین می‌کند؟

جواب: تعریفی از خود- سازگاری شخصی و اجتماعی

د- تلاش نوجوان در کسب هویت و تعریف خود ضروری است چون خونسردی و بی‌تفاوتی در این امر او را با مشکلاتی در زندگی اجتماعی آینده روبه‌رو خواهد ساخت.

نقش آموزی جنسیتی

یکی از موضوعات مهم در دوره‌ی نوجوانی نقش آموزی جنسیتی است. تعریف آن چنین است: نقش آموزی جنسیتی به کسب آن دسته از ویژگی‌ها و رفتارهایی گفته می‌شود که فرهنگ هر جامعه‌ی معینی برای زنان و مردان خود مناسب می‌داند. این نقش آموزی از دوره‌ی کودکی شروع می‌شود. مثلاً در جامعه‌ی ما یک زن در یک مکان عمومی سیگار نمی‌کشد اگر این کار را انجام بدهد جلب توجه می‌کند.

در طی این نقش‌آموزی کودک با الگوپذیری پسر از پدر و دختر از مادر و یا دختر و پسر از هم‌جنسانشان در جامعه به هویت جنسیتی خود دست می‌یابد و خود را به‌عنوان مذکر یا مؤنث می‌شناسد و بر همین اساس رفتارها، احساسات، انگیزه‌ها و تفکرات خود را به‌عنوان مذکر یا مؤنث بنا می‌سازد.

نقش و اثر جنسیت در کسب هویت و آینده‌ی فرد بسیار مهم و اساسی است. انتخاب شغل انتخاب رشته‌ی تحصیلی، مسائل سیاسی و مذهبی، ارزش‌های اخلاقی همه با این مسئله مرتبط است و فرد می‌تواند در این رابطه بهتر بیندیشد و برای آینده‌ی خود برنامه‌ریزی کند.

ویژگی‌های خاص نوجوانان در ارتباط با تعریف خود و کسب هویت واقعی:

الف- نوجوانانی که توانسته‌اند به تعریف خود و هویت واقعی خود برسند افرادی هستند که:

(۱) هدفمند و با هویت مثبت در زندگی	(۲) دارای اضطراب متوسط
(۳) احساس عشق به والدین و حمایت از آنها	(۴) عزت نفس (اعتماد به نفس)
(۵) هویت اخلاقی قوی	(۶) پیش‌داوری و تعصب کم
(۷) استدلال اخلاقی مافوق قراردادی	(۸) خودکنترل
(۹) متفکر	(۱۰) تحصیل کرده
(۱۱) صمیمی با دیگران	

ب- نوجوانانی که نتوانسته‌اند به تعریف خود و هویت واقعی دسترسی پیدا کنند افرادی هستند که:

(۱) بی‌هدف و با هویت منفی	(۲) دارای اضطراب زیاد
(۳) احساس کناره‌گیری یا جدایی از والدین	(۴) حقارت نفس (عدم اعتماد به نفس)
(۵) هویت اخلاقی ضعیف	(۶) پیش‌داوری و تعصب زیاد
(۷) استدلال اخلاقی پیش‌قراردادی یا قراردادی	(۸) وابسته به دیگران
(۹) ساده‌انگار = ساده‌لوحی	(۱۰) ناموفق در تحصیل
(۱۱) ارتباط گوشه‌گیرانه یا کلیشه‌ای با دیگران	

نقش والدین در تعریف خود

در رابطه با تعریف خود و شکل‌گیری هویت در نوجوانان (۱) والدین (۲) گروه همسالان (مهم‌تر از والدین هستند) بیش از عوامل اجتماعی دیگر نقش ایفا می‌کنند. برخلاف تصور رایج، مطالعات نشان می‌دهد که بین والدین و نوجوانان، توافق زیادی در مورد:

۱- زمینه‌های مثبت درباره‌ی مسائل سیاسی، مذهبی، تربیتی و عقاید شغلی (کاندیدا- اعتقادات مذهبی) مثلاً: نوجوانان به همان کاندیدایی رأی می‌دهد که پدر و مادرشان رأی دادند یا معمولاً بچه‌های مذهبی محصول خانواده‌های مذهبی هستند.

۲- زمینه‌های منفی به‌صورت همبستگی زیاد بین رفتار ناسازگارانه نوجوان و والدین نوع رابطه والدین با فرزندان: یعنی اگر رابطه والدین با فرزندان درست نباشد در فرزند رفتار ناسازگار ایجاد می‌شود.

بدترین والدین: مؤسسه آموزشی فرهنگی

آن‌هایی که به‌طور کامل فرزندان خود را آزاد می‌گذارند، ناموفق در شکل‌گیری هویت و تعریف خود هستند.

والدینی که به‌طور کامل با سلطه‌طلبی و خشونت با فرزندان خود رفتار می‌کنند، ناموفق در شکل‌گیری «هویت» و تعریف «خود» هستند.

بهترین والدین:

آن‌هایی که در عین اقتدار و برقراری محدودیت‌ها برای نوجوانان با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کنند و به خواسته‌ها و تفاوت‌های آن‌ها به خودشان توجه می‌کنند، موفق در ایجاد: (۱) عزت نفس (۲) تعریف خود و شکل‌گیری هویت.

سؤال

رفتار مناسب والدین باعث شکل‌گیری چه خصوصیتی در نوجوان می‌شود؟

جواب: عزت نفس، شکل‌گیری هویت مثبت

- آیا تفاهم کامل بین والدین و نوجوانان وجود دارد؟

جواب: البته هرگز تفاهم کامل بین این دو وجود ندارد و لزومی هم به این تفاهم نیست و به هر صورت نوجوانان و والدین به دو نسل متفاوت تعلق دارند.

- چه چیز باعث تعارض بین این دو نسل می‌شود؟
 جواب: این است که والدین تفاوت‌های خود و فرزندانشان را کوچک می‌شمارند و نوجوانان این تفاوت‌ها را بیش از حد بزرگ می‌کنند و همین مسئله باعث تعارض و بی‌اعتمادی بین والدین و نوجوانان می‌شود.
- چه مسئله‌ای باعث تعارض و بی‌اعتمادی بین والدین و نوجوانان می‌شود؟
 - جواب: والدین تفاوت‌های خود و فرزندانشان را کوچک می‌شمارند و نوجوانان این تفاوت را بیش از حد بزرگ می‌کنند.
 نقش گروه همسالان در تعریف خود: این گروه در شکل‌گیری هویت برای نوجوانان نقش مهمی دارند:
- ۱- در دوره‌ی نوجوانی دوستی‌ها محدود به دو یا سه نفر بوده و ارتباط نیز:
    - ۱-۱- بسیار صمیمی و نزدیک‌تر از دوره‌ی قبل
    - ۲-۱- فراتر از مسائل تحصیل است
  - ۲- همسالان و دوستان به‌عنوان منبع اطلاعاتی مهم در تعریف «خود» و شکل‌گیری «هویت» به‌شمار می‌روند چون آن‌ها نیز در جست‌وجوی تعریف خود و شکل‌گیری هویت برای خود می‌باشند.
  - ۳- انتخاب دوست از تصمیم‌گیری‌های مهم دوره‌ی نوجوانی است که والدین نیز به آن حساس هستند.
  - ۴- فشارهای گروهی خاص همسالان بر یکدیگر:
    - ۱-۴- در جهت مثبت مانند رقابت‌های تحصیلی و ورزشی
    - ۲-۴- در جهت منفی مانند کارهای غیراخلاقی و خطرپذیری، سیگار کشیدن
    - ۳-۴- فشار گروهی ۱۵-۱۴ سالگی افزایش (تا این سن طبیعی است) و سپس از میزان فشار کاسته می‌شود.
    - ۴-۴- نوجوانانی که رفتار خود را تحت فشارهای گروهی انجام می‌دهند و (بعد از این سن) به تعریف خود و هویت مناسب دست نمی‌یابند و در مراحل بعدی زندگی موفق و هدفمند نخواهند بود.

مؤسسه آموزشی فرهنگی